

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ ОБМЕЖЕННЯ ТА ОБТЯЖЕННЯ ПРАВА ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ

Резніченко С. В., Федорова В. В.

Право приватної власності як прояв людської природи, в усі часи визнавалося абсолютним і непорушним. Власник здійснює панування над річчю самостійно, але не відокремлено від суспільства. Він здійснює своє право власності, постійно взаємодіючи з іншими особами й державою. Виходячи з позиції захисту й забезпечення як інтересів суспільства, так і окремих осіб, право власності як найширше речове право не може вважатися абсолютним необмеженим. Необхідність забезпечення прав і законних інтересів інших осіб, також і держави, завжди примушувало право ставити свободу власника в певні визначені межі [1, 150].

Метою дослідження є визначення співвідношення понять обмеження та обтяження права приватної власності. Проблемами визначення понять обмежень права приватної власності та обтяжень майна займалися як цивілісти дореволюційного періоду: С.В. Пахман, І.В. Трепіцин, І.Д. Мейєр і Г.Ф. Шершеневич, так і сучасні російські дослідники - В.А. Мікрюков, В.П. Камишанський та українські - Є.О. Мічурін, Н.В. Безсмертна, О.О. Михайленко, А.В. Масєвська та ін.

Право власності в об'єктивному значенні як сукупність правових норм, що регулюють відносини власності, окреслюється межами, які зумовлені неприпустимістю заподіяння шкоди з боку власника третім особам. Об'єктивне право не може бути обмежене, але воно може мати межі. У свою чергу, суб'єктивне право власності може бути обмеженим. Способи, цілі й підстави такого обмеження можуть бути різноманітними. Обмеження стримують власника при реалізації своїх правомочностей [2, 78-79].

О.О. Михайленко під обмеженнями права власності розуміє правовий механізм, який ускладнює здійснення власником окремих повноважень, що складають зміст суб'єктивного права або спричиняють тимчасову неможливість їх реалізації [3, 10]. Отже, обмеження є фактори, які звужують, зменшують можливості здійснення власником своїх повноважень і полягають у конкретних приписах власнику здійснити певні дії або утримуватися від них.

Звертаючись до ч. 7 ст. 319 ЦК України, можна зробити висновок, що діяльність власника може бути обмежена лише у випадках і в порядку, встановлених законом. Отже, законодавством забезпечується неможливість довільного, безпідставного й необґрунтованого обмеження права власності з боку інших осіб.

У зазначеній статті надається загальний перелік обмежень права власності, який конкретизується наступними статтями або нормативно-правовими актами. Так, власник має право вчиняти будь-які дії щодо свого майна, що не суперечать закону. У цьому разі проявами обмежень права власності можуть бути заборона вчиняти правочини, предметом яких є речі, вилучені з цивільного обороту тощо. Власність зобов'язує - також є комплексним обмеженням, одним із проявів якого є тягар утримання майна, тобто вчинення дій для збереження такого майна, прикладом цього є належне утримання житла [4, 75] тощо.

Наступне обмеження полягає в тому, що власник не може використовувати власність на шкоду правам, свободам і гідності осіб, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію та природні якості землі.

© С.В. Резніченко, В.В. Федорова, 2012

Можна виявити й інші обмеження, що впливають із норм закону. Є.О. Мічурін пише про обмеження, що спрямовані на захист права власності - обмеження недобросовісного володіння, яке полягає в тому, що ніхто не може володіти майном всупереч розсуду власника, обмеження щодо набуття права власності внаслідок укладання правочину, який є незаконним, обмеження набуття права власності на окремі об'єкти або заборона приватизації окремих об'єктів житлового фонду тощо [5, 290].

Такі обмеження права власності виникають разом з виникненням самої власності, стосуються усіх власників і встановлюються безпосередньо законом. Обмеження права приватної власності за своєю природою мають два прояви: негативний прояв обмеження права власності зумовлюється гарантуванням іншим особам захисту від негативних дій власника й перешкод від речі, задоволення ж позитивного інтересу може бути гарантовано лише за наявності в третіх осіб речового права.

Окремі дослідження питання відношення речових прав на чуже майно до обмежень права власності проводилися ще в дореволюційний період. Усі наукові здобутки того часу зводилися до двох основних позицій, де категорії обмеження права власності й речових прав на чуже майно співвідносилися як ціле та частина або розмежовувалися як різні.

Позиції дослідників першої групи зводяться до того, що обмеження розглядаються як більша за обсягом правова категорія, ніж права на чужі речі, тобто останні поглинаються першими. Серед вчених дореволюційного періоду такої позиції дотримувався С.В. Пахман. На його думку, до обмежень права власності належали встановлені в інтересах сусідів сервітути. На думку іншого дослідника того часу І.В. Трепіцина, таке речове право як узурфрук належало до речових обмежень. У сучасному праві прихильником вказаної позиції є А.В. Малько, який вказує, що термін "правові обмеження" є доволі широким і дозволяє включити до нього, зокрема, сервітути [6, 100-101]. Є.О. Мічурін зазначає, що в даному разі відбулося змішування правових категорій, обмеження права власності занадто розширюється без врахування того факту, що речові права на чуже майно належать до обтяжень, а не до обмежень права власності.

Протилежної думки дотримувалися І.Д. Мейєр і Г.Ф. Шершеневич. І.Д. Мейєр прямо зазначав, що "обмеження не складають права на чужу річ, тому що право на чужу річ являє собою виділ з права власності, а обмеження складають його межу" [7, 22]. Доповнюючи цю тезу, Г.Ф. Шершеневич визначає, що обмежені речові права - це права третіх осіб, унаслідок яких власник ущемляється в здійсненні свого права, законні обмеження - це притиснення власника в здійсненні його права, внаслідок якого забезпечуються інтереси третіх осіб. Так, якщо власник знищує або істотно пошкоджує свою річ, то разом з тим відповідають обмеження його права власності, тоді як постраждалі при цьому права на чужу річ дають їх суб'єктам право шукати відшкодування збитків з боку власника [8, 129].

Дослідники сьогодення, які вказують на розмежування обмежень права власності та обмежені речові

права, визнають належність речових прав на чужу річ до обтяжень права власності. Н. Безсмертна зазначає, що в юридичній літературі до обтяжень права власності відносять сервітути, іпотеку, довірче управління, передбачені законом права третіх осіб. Вона вважає, що поняття обмеження й обтяження слід розмежовувати, оскільки кожне з них має різну правову природу, а також підстави виникнення. Вона визначає обтяження як привласнене ззовні право третіх осіб, а також утруднення, яке перешкоджає власнику речі вільно в повному обсязі реалізувати свої повноваження [9, 46].

Розмежування цих правових категорій простежується й у законодавстві. Відповідно до статті 2 Закону України “Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень” під обтяженням розуміється заборона розпоряджатися та/або користуватися нерухомим майном, яка встановлена або законом, або актами уповноважених на це органів державної влади, їх посадових осіб або яка виникає на підставі договорів. У свою чергу, у ст. 3 Закону України “Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень” надається інше визначення: “Обтяженням є право обтяжувача на рухоме майно боржника або обмеження права боржника чи обтяжувача на рухоме майно, що виникає на підставі закону, договору, рішення суду або з інших дій фізичних і юридичних осіб, з якими закон пов’язує виникнення прав і обов’язків щодо рухомого майна”. Тут спостерігається змішування понять обмеження та обтяження, де перше розуміється як частина другого. Таке положення потребує зміни й приведення у відповідність з положеннями інших законів і ЦК України.

Позиція розмежування цих категорій була запроваджена до законодавства лише з прийняттям змін до Закону України “Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень” та інших законодавчих актів України” від 11 лютого 2010 року, яка до прийняття змін була не характерною для української правової думки, а ці правові категорії ототожнювалися. Ми також схилиємося до думки, що ці правові категорії необхідно розмежовувати з наступних підстав.

Розглянуті нами обмеження є межами свободи носія речового права, які звужують здатність особи здійснювати свої повноваження щодо речі. Тому вони мають загальний характер і не стосуються конкретних об’єктів права власності, а отже, не відображають інтереси окремих осіб і не надають їм права щодо чужого майна. Інші, тобто обтяження, мають індивідуальний характер дії, стосуються конкретних, індивідуально визначених об’єктів і прав щодо них або суб’єктів, встановлюються на підставі правочинів або індивідуальних правових актів і підлягають спеціальній реєстрації.

Отже, різниця між цими категоріями полягає також у меті їх застосування. Законодавчі обмеження встановлюються з метою надання реальної можливості здійснення речових прав як самим власником, так і третіми особами або суспільством загалом. Метою ж обтяжень є надання додаткових прав третім особам, відмінних від права власності, на ту саму річ. Тим самим такі додаткові права мають обтяжувати і саму річ, і право власності на цю річ.

За своєю правовою природою обтяження можна поділити як на такі, що є речово-правовими, наприклад сервітути, так і на ті, що не належать до речово-правових (оренда, застава) [9, 47], тобто вони мають зобов’язальний характер.

Як бачимо, обтяження майна мають подвійну дію: обтяжуючи річ, вони одночасно обтяжують право на

неї, чим перешкоджають, звужують обсяг здійснення повноважень власника щодо своєї власності.

Правильно зазначає Т.А. Мечетина, що обмеження - це відповідна реакція власника на обтяження. Це можна проілюструвати тим, що обмеження власника щодо чинення перешкод у здійсненні сервітуту виникає через установа сервітуту як обтяження права власності [6, 101].

Отже, з огляду на викладене, можна зробити висновок, що обмеження як певні, встановлені нормами закону, межі здійснення права приватної власності, можуть набувати речово-правового характеру на підставі встановлення речово-правового обтяження. Оскільки первісним поштовхом до виникнення необхідності в застосуванні нормативних обмежень щодо суб’єктів речових прав є встановлення певних суспільних відносин щодо однієї речі.

Ми можемо ототожнювати терміни “обтяження” та “обмеження”, якщо йдеться про обставини, відмінні від законодавчо встановлених обмежень щодо здійснення суб’єктивного права приватної власності.

Література

1. Майданник Р.А. Проблеми довірчих відносин в цивільному праві. - К.: Вид. поліграф. Центр “Київський університет”, 2002. - С. 150.
2. Камышанский В.П. Пределы и ограничения права собственности: Монография. - Волгоград: Волгогр. акад. МВД России, 2000. - 224 с.
3. Михайленко О.О. Речово-правові обмеження права приватної власності за стародавнім римським та сучасним цивільним правом України. - Автореф. дис... канд. юрид. наук. - Х., 2003. - С. 10.
4. Резніченко С.В. Тягар власності у доктрині права та цивільному законодавстві // Проблеми здійснення охорони прав учасників цивільних правовідносин: Зб. Доповідей та тез повідомлень учасників міжнародної науково-практичної конференції (м. Макіївка, 21-22 вересня 2007 р.) / Ред. кол. Р.Б. Шишка, Р.В. Мавліханова. - Харків, 2007. - С. 75.
5. Мічурін Є.О. Обмеження майнових прав фізичних осіб (теоретико-правовий аспект): Монографія. - Х.: Юрсвіт, НДІ приватного права та підприємництва АПРн України, 2008. - 482 с.
6. Мічурін Є.О. Обмежені речові права та обмеження права власності / Є.О. Мічурін // Південноукраїнський правничий часопис. - 2007. - № 1. - С. 100-101.
7. Мейер Д.И. Русское гражданское право. - М.: Статут, 1999. - Ч. 2. - с. 456.
8. Шершеневич Г.Ф. Учебник русского гражданского права (по изданию 1907 г.) / Вступительная статья, Е.А. Суханов. - М.: Фирма “СПАРК”, 1995. - 556 с.
9. Безсмертна Н.В. Обмеження та обтяження права власності в законодавстві України // Вісник Академії адвокатури України. - К.: Вид. центр Академії адвокатури України, 2005. - Вип. 2. - С. 46-47.

*Резніченко С.В.,
кандидат юридичних наук, професор, професор кафедри
цивільного права та процесу Одеського державного
університету внутрішніх справ*

*Федорова В.В.,
студентка ННІ ФЕБІП Одеського державного
університету внутрішніх справ
Надійшла до редакції 30.10.2012*